

Türküstan

www.turkustan.az

Turan Uğur

AYB üzvü, yazarı

Ağnlar sinalara siğmaz olanda
göye parvaz eden dua olmaq asanmı?!
Tabriz, Kerkük, Qarayazı, Göyçə -
deyib haray çəkəndə dodaqlar
dan süzülən 7 hecalı, 4 misralı bayatı
olmaq asanmı?! Kədərini, ələmini
köksünə dağ edib çöldə-biyabanda
pələşən olmaq, bir ucu Kerkükə, bir
ucu Təbrizə vənə taleyi ilə başnşaq
asamı?!

Bayatılar da kiminə ruhunun,
beyinin məhsuludur. 50 milyonluq
azərbaycan türkü bir yere yığışır,
bayatı qoşmayıb ki?! Bayatı hamının ruhuna
xıtəb edir, her yurddanın hissini
tərcüməni, ifadəcisi olur. Hər kəsin
çağrılan bayatılara müəlliflik iddiası
ola bilər, ele folklor da bu, deyilmə?!

Bayatı lırik növün ən yaygın janrlar
indən biri kimi vətənperverlik, mə-
həbbət, igidlik motivlərində yara-
nır. Ulusun dar macalda nıcat yeri, pə-
nah qapısı mehz dilimizin əzberində
olan bayatılardır. "Bayatı, ay bayatı... Gəzdim eli-elatı" misrası bir ucu
Türküstana, bir ucu Kerkükə qədər
yol qət edib.

İndi keçək metləbə: Necə ki, türki - türk-i, mani - mahan-i, varsağı -
varsaq -i, türkmani - türkman-i, gə-
raylı -geraylı, ovşarı - ev (f)şar-ıdır,
bu mənşədən davam etsək, görərk ki,
bayatı da bayatı -dır. Bu şeir növü
ulusların, əllerin bacarıqları sayəsin-
de yaranıb. Yeni burlar hənsi şeirin
hənsi ulusa nisbətde yaranmasına
dəlildir. Necə ki, hər elin, hər tayfanın
özünün qoşunu, atributları, pulu-pa-
rası, sərhədləri vərdi elecə de özüne
xas şeir formaları olub. Yeni Gəraylı
elinin yaratdığı mənzuməyə gəraylı
deyildiyi kimi, Bayat elinin de yaratdı-
ğı şeirə bayatı deyilir. Anadolu mani-
lərini bir qədər təhrif olunmuş görür-
ük. Mahani, mahni, mahnu hər üçü
bir kökündən. Türkmani türkmanlara,
ovşarı əfşarlara, varsağı isə varsaqla-
ra xasdır. Bayat boyunun gerçəklili-
haqqında bütün məxəz və mənbələr

eyni mövqedən çıxış edir. Yeni onun

Oğuz Xanın nəvəsi, Gün Xanın

ikinci oğlu olması barədə ixtilaf yox-

dur. Bay eksi türkçədə varlı, zengin

deməkdir, "at" isə ad, isim, nam

anlamında işlənir. Bəzən bayatın "bə-

yatı" və "boyat" kimi göründüyüne ta-

nıq olur. Məsələn,

Əziziyəm, Beyləqani,
Boyat Beyləqani,
Hamının bilkası geldi,
Bəs bizim bilkə hanı?

Dədə Qorqud, Məhəmməd Füzu-
li, Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi Molla
Penah Vaqif de Bayat elindən-
dir. Özündən yaxşı bilməyəcəyik ki?!

Qarabağ içə bir şairi-kəlimüllah
Musadır,

Cavanşir içə bir mövzun bayatı
dəst-i-beyzadır.

(M.P. Vaqif)

Bayatı çığırımaq yalnız Bayat eli-
nə məxsus olmayıb, sonralar başqa
ellərdə yetişən şairlər, aşiqlər da bu
janrıda özlərini sinayıblar.

Ağ Aşıq:

Bu gələn Ağ aşıqdır,
Yanna yaraşıqdır.
Sözü dərdlərə dərman,
Özü toya aşıqdır.

Həsrəti:

Mən Həsrəti oyan dur,
Ağ gözünü oyan dur,
Dost olursan vəfali ol,

Yoxsa bizdən o yan dur.

QURBAN:

Qurban mənzil o xalı,
Döşənibdər o xalı.
Zülfün əcəb xaindir,
Gizleyibdər o xalı.

VƏCHİ:

Dərman birdir, dərd neçə,
Məni qıldı dərd ince.
Dağ-daş olmaz Vəchinin,
Birdəm çəkən dərdinə.

MÜŞTAQI:

bağlı qapıları açmaq üçün "Açıl Su-
sam, açıl" kimi sehri, tilsimli sözləre
lüzum qalmaz.

elində bu gün də əzbər oxunması
ruhlarımızın əkiz olmasının bir niş-
nəsi deyilmi, əcəba?

Nəzərəalsaq ki, Kibris Türk top-
lumunda da mani - yeni bayatı söyle-
mək adəti çox yayındır, onda bayatı
coğrafiyasının sərhədləri daha da
uzanır. Kibrisda anonim xalq ədəbiy-
ati adlanan manilər sevilen bir şeir
növüdür. Lefkoşa, Limasol, Baf yörə-
lərində isə "beyit", ya da sadəcə Lef-
koşaya xas olaraq "mane" adla-
nır. Əsasən toy-düyündə, əyləncəli
məclislərdə mani yarışmaları da keçir-
ilir. Bu yarışmalarla "mani çatışması"
da deyilir. Eynen bayatıda olduğu ki-
mi, mani 4 misradan ibarətdir ki, 1-ci,
2-ci və 4-cü misraları həmçiqiye, 3-cü
misrası isə sərbəst olur.

Ovalarda labsana,

Qız üzümə baxsana.

Ağzında diş qalmadı,

Məzlikidən yapsana.

Ay gidiyor batmağa,

Salam söyle Fatmaya.

Gargolayı onarsın,

Gəliyorum yatmağa.

Təyyarələr qızımızı,

Gəzərlər həp Gibnzi

"Türküstan" qəzeti üçün

Əcəba Bayat boyu, Bayat qəbiləsi ilə bayatı şeir formasının əlaqəsi varmı? Sualı cavab verməyə tələsməyərək əvvəlcə deyim ki, böyük Ojjas Süleymenovun bir fikri bəndənən üçün çox qapılar açıb. Ojjas yazar ki:

- 'Tarix sözlərin yaddaşında yaşayır'.

Yəni sözlərin bioqrafiyası ürək kardioqramı kimi bir şeydir, sanki ömür yaşantılara aid gerçəkləri sözdən öyrənərsən.

Mən ona görə döñə-döñə qeyd edirəm ki, doğma türk dilimizin yaddaşında tariximiz gizlənib. Tarixi uzun əsrlər boyu yaradıb da, lakin bir dürdə yazməyən ulusun əvlədi olaraqdurdurmadan, dayanmadan yazmağın görəvini anlayır və bu münasibətlə qələmə alıdığım

"Bayatlar - İkincilik imtiyazı" adlı araşdırma - yazını "Türküstan" qəzetiin sayğıdəyər oxucularına təqdim edirəm.

Bayatlar - İkincilik imtiyazı

müxtəlif saylarında da Oğuz- Bayat boyu haqqında bilgilər verilib. Mifolog-alim

Mireli Seyidovun "Azerbaycan xalqının soykökünü düşünerək" esərində 24 Oğuz boyu haqqında bir çox mətbələrlə rast gəlmişəm. Araşdırıldıqca Azərbaycan toplumunun etnogenezində ən çox Bayat boyunun iştirak etməsi barədə müləhizə dəha əsaslı görünür. Yurdumuzda Bayat qalasının olması, Bayatlı kəndi vəsəbu kimi toponimlər də qənaətlərimizi gücləndirir. Bir başqa fakt da bu toplumun şeira, sənətə, elmə dəha çox könlük verməsi amili ilə bağlıdır. Axi tarix boyu ən çox sənət, şeir aşiqləri Bayat elindən boy verib. Ümumiyyətə, Azərbaycan, İraq, Türkmenistan və Güney Azərbaycan türklerinin dəha çox Bayat boyundan gəlməsi fikri gün işığına çıxan çıxıb.

İraq türkmanları ilə eyni bayatıları bölüşməyimiz, eyni təfəkkürün və eyni qanın daşıcıysi olmağımız anlaşıma gelir. Kerkük türkmanlarının "xoyrat" dediyi bayatılar bizim öz şeiriyyatımız, öz folklorumuzdur.

Kəndi,
Bu iş adam kəndi.
Eyilişə qarşı eyilik,
Har igidin kəndi.
Seyran olu,
Bahardı, seyran olu.
İki geyvil bir olsa,
Samanlıq seyran olu.

Sarı Aşıq bayatılarının Kerkük

Gibnzin qızları da
Sanki sabah əldədə.

Diqqətimi bir məqam celb etdi. Kibrisda da bizim kimi uçaq yox, təyyarə deyilirmiş. Bir də əski Kibris türkçəsində Gibriz deyilir, lap bizim ahlı insanlarımın təbəri ilə.

Gadifə yorğanım var

Mənim bir əfkanım var

Lefkoşanın içində

Bir ufacık yarım var.

Özünü türk sayan hər kəsin bir bandə de olsa bayatı yazma təcrübəsinin olması faktı da buna nümunədir:

Ümid Qurana qaldı,

Tikib-qurana qaldı.

Ey türkün əvlədlər,

Sevgim Turana qaldı.

Bu da bəndəniz Turan Uğurdan size bayatı erməğəni olsun.

Bütün burlar ortaç folklor mazimiz olması arqumentlərimi gücləndirir. Güt, qüvvət isə her zaman birincilik anlayışına gelmez, bəzən ikincilik də bir imtiyazdır. Yaşamaq, qurmaq, yaratmaq imtiyazı.

Oğuzun ikinci boyu Bayatlar təki. (Məqaləmdə şəxsi qənaətləri və araşdırmaşları yanaşı Doktor Cavad Heyətin, Professor Mirəli Seyidovun və ədəbiyyatşurası - alim Salman Mümtazın, folklorşurası - alim Qəzənfər Paşayevin, Kibrislı tədqiqatçı)

Həvə Hayırsevarın faktlarına və şəxsi araşdırmaşlarına səykarımışəm).

oxu, oxut, abune ol!